

גליון נ"א - פ' פקודי ה'תשע"א / קהילת "חניכי הישיבות" - רמות ב'

האם מי שהחליט לתת צדקה יכול לחזור בו תוך כדי דיבור

איתא בנדרים (19). "תוך כדי דבור כדבור דמי חוץ ממגדף ועובד ע"ז ומקדש ומגרש". ולענין

שיעור תכ"ד מצינו למ"ב (ס"ת תקפ"ט ס"ק ז, ס"י ר"ו ס"ק יב וס"י תפ"ד ס"ק ד) שהוא "שלוש עליון רבי". ואע"פ שבס"י רס"ז (ס"ק ט וע"י

בס"י קכ"ד ס"ק לד) כתי' שהוא "שלוש עליון רבי ומורי" יש ליישב דבריו אלא שאין כאן מקומו.

והנה דעת הרמב"ם (מעשה"ק פט"ו ה"א) שב"הקדש"י נמי לא מהני חזרה תוך כדי דיבור. וכן כתבו התוס' (מנחות פ"א: ד"ה תודה) והוסיפו דטעמא כי אמירה לגבוה כמסירה להדיוט. אולם הש"ך (ח"מ ס"י רנה ס"ק ה) תמה עליהם והאריך לדחות דבריהם דאף בהקדש מהני חזרה תוך כדי דבור [וכדבריו נקט הערוה"ש (י"ד ס"י רנה אות יט)].

ונפקא מינה למעשה מצינו במחלוקת זו, האם מהני חזרה תוך כדי דיבור בנדרים צדקה. דהנה השו"ע (ח"מ ס"י ריב ס"ע ח) פסק שבנדרים צדקה "מחשבה" מהני. וכן דעת הרמ"א (שם י"ד ס"י רנה ס"ע יג). ועיין בבאור הגר"א (ס"י תקפ"ט על ס"ע ו) שכתב שדוקא צדקה וה"ה קבלת תענית "דדמיה להקדש" מהני מחשבה אבל שאר נדרים לא וכמ"ש ביו"ד (ס"י ר"י ס"ע א). וכן נקט המ"ב (ס"י תקנ"ג ס"ק ב וס"י תר"ח ס"ק טו) [דלא כהרמ"א הסובר שם דלגבי קבלת תענית לא מהני קבלה בלב. ועיין עוד בערוה"ש (י"ד שם אות לט) שכתב שבדברי הרמ"א ביו"ד שם לא נאמרו בשאר מצוות אלא במצוות צדקה לחוד].

וכתב הערוה"ש (ח"מ ס"י ריב אות י) דהיינו טעמא דמהני חזרה אך ורק בענין נדר של צדקה כי בתרומת המשכן כתיב "כל נדיב לב" ובקרבן גם כן כתיב "וכל נדיב לב עולות" הרי צדקות והקדשות חיובם בלב, ע"כ.

ולפ"ז יש לומר שלפי הרמב"ם הנ"ל ודעימיה הסוברים דלא מהני לחזור תוך כדי דיבור בהקדש הוא הדין בנדרים צדקה לא מהני חזרה תכ"ד שהרי דינה כהקדש.

שו"מ בס"ד במחנה אפרים (צדקה ס"י ח) שמסיק שהעיקר כדברי הרמב"ם דגבי הקדש ליכא חזרה אפילו תוך כדי דיבור. ולפי הטעם שכתבו בזה התוס' משום שאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט היה נראה דהוא הדין באומר סלע זו לצדקה לעניים שכתב הטור (י"ד ס"י רנח) דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט יע"ש, ע"כ.

מיהו דעת הקצות החושן (ס"י רנה ס"ק ב) שבהקדשות שלנו דלא הוה לא קדושת הגוף ולא קדושת בדק הבית אלא לעניים [עיין טשו"ע (ח"מ ס"י צה ס"ע א)] ובהו לא אמרינן אמירה לגבוה כמסירה להדיוט ואינו עושה קנין אלא דצריך לקיים נדרו ומשום דכתיב בפיך זו צדקה, אם כן לא עדיפא מנזירות דמהני חזרה תוך כדי דיבור. וכ"כ הערוה"ש (י"ד ס"י רנח אות יט) ומסיק שצדקה שבזמן הזה דינה כהדיוט ושכן הכריעו כל הגדולים וכן עיקר לדינא והמחמיר יחמיר לעצמו, ע"כ. [ועי"ש שכתב שהלכה פסוקה היא בחו"מ ס"י צ"ה דכל הקדש לעניים ולבהכ"ס ולס"ת דינם כהדיוט, ועיין עוד ברדב"ז (ח"ג תתקנ"ו) ובבית יצחק (י"ד ח"ב ס"י פב אות יא) דנודר לבהכ"ס עדיף מצדקה ומהני מחשבה דבהכ"ס הוי כמקדש מעט אף לסוברים דל"א אמירה לגבוה כמסירה להדיוט בממון עניים. ועי"ש (אות יג) שדחה דברי הקצות דאמרינן אמירה להקדש כמסירה להדיוט כמבואר ברמ"א (י"ד ס"י רנח ס"ע יג)].

אולם בקרית ספר (מעשה"ק פט"ו) כתב דטעמא דאין חזרה בהקדש אפילו תכ"ד כי סגי בגמר לבו כדכתיב כל נדיב לב. [ועיין בחת"ס (אה"ע ח"ב ס"י ק"א ד"ה הנה) שנדר במחשבה היינו אם הסכים בהסכמה גמורה. וכ"כ בערוה"ש (ח"מ ס"י רנח אות לט) בענין צדקה, שבענין גמר בלבו ממש בהחלט].

ובאמרי בינה (תרומות ס"י ז ד"ה ולכאורה) ביאר דכיון דמחשבה מהני בהקדש מה לו להוציא בשפתיו, אלא ודאי כיון שהוציא בדבור פיו הדברים על כרחך דכבר נגמר בלבו בהחלטה ועכשיו חוזר בו ואינו יכול לחזור משא"כ באם נגמר במחשבתו ולא הוציא עדיין מפיו בזה יכול לחזור ממחשבתו תכ"ד דהחזרה לעד מוכח דהגמירה בלב היה בטעות. [ולפי דבריו יוצא דאף אם החליט לתת צדקה ב"מחשבה" מ"מ מועיל לחזור בו תכ"ד. וכן נקט נושב הכהן (כ"ס ס"י יח ד"ה והוציא מזה), משא"כ לדעת הקרית ספר די"ל דלא מהני].

ולפי דבריהם שוב יש לומר דאף אם נאמר שבצדקה ליכא משום אמירה לגבוה כמסירה להדיוט, מ"מ א"א לחזור תוך כדי דיבור כי הקדש חל במחשבה לבד, ואם כן לדעת הרמ"א הנ"ל הסובר שצדקה נמי חלה במחשבה שוב אינו יכול לחזור בו. [שו"ר בכתב סופר (י"ד ס"י ק"א ד"ה ומ"ש) שכתב דכיון דמחשבה לענין צדקה מהני כמו הקדש (לפי הסוברים כן), אף להסוברים דמהני חזרה תכ"ד בהקדש, מ"מ אינו מועיל לחזור בו אלא בדבור ולא במחשבה גרידא. ועיין ברדב"ז (ח"ד אלף ש"ד ד"ה ולענין החזרה) שכת' שאם מסופק אם חזר בו תכ"ד, ספק זה הוי קרוב לודאי שערב הזמן כי שיעור מועט הוא].

ועיין בפתי"ש (ח"מ שם ס"ק ב) שהביא דברי הקצות ושוב נקט כדעת הושב הכהן (כ"ס ס"י יח) דלא מהני חזרה תוך כדי דיבור בנדרים צדקה. וכן נקט הפת"ש (י"ד שם אות ז). וכ"כ במנ"ח (מצוה תע"ט אות ו). ודו"ק.

האם שרי לטלטל מוקצה משום צער בעלי חיים

לכא' יש לפשוט האי ספיקא מדברי הגמ' בשבת [קכ"ח ע"ב] דבהמה שנפלה לאמת המים וא"א לעשות לה פרנסה במקומה מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה, ואע"ג דמבטל כלי מהיכנו, מבטל כלי מהיכנו דרבנן וצער בעלי חיים דאורייתא ואתי דאורייתא ודחי דרבנן. וה"נ ל"ל בשאר איסורי דרבנן דכל שא"א להצילה מצער בענין אחר אתי איסור דאורייתא דצער בעלי חיים ודחי איסור דרבנן.

וכיוצ"ב מצינו בדברי הרא"ש שם [פ"ח אות ג'] דמכאן התייר רבינו מאיר ללמוד לנכרי שיחלוב את בהמתו בשבת, שהבהמה מצטערת מרוב חלב שבדדיה וצער בעלי חיים דאורייתא דחי שבות דאמירה לנכרי.

וכדברינו איתא להדיא בשלטי גיבורים [נ"א ע"א אות ג'] שמשיה דרי"ז דאם א"א ע"י כרים וכסתות מותר להעלותה בידיים שצער בעלי חיים איסורו מן התורה והתיירו איסור של דבריהם מפני איסור של תורה.

איברא דברמ"ם [פכ"ה מהל' שבת הל"ו] אחר שהביא ההיא דינא דגמ' דשרי לבטל כלי מהיכנו ע"מ להעלותה כתב להדיא דאסור להעלותה בידו. וחזינו דס"ל דאין לדמות איסורים דרבנן זה לזה.

והנה המחבר [ס"י ש"ה ס"ט"ט] הביא ההיא דינא ג' דשרי לבטל כלי מהיכנו משום צער בעלי חיים, ומייתי נמי התם [ס"כ] ההיא דינא דר' מאיר דשרי לחלוב הבהמה ע"י נכרי משום צער בעלי חיים. אולם לא פ' מאי דינא בשאר איסורי דרבנן.

ובמג"א [שם ס"ק י"א] הביא דברי הרמב"ם [הנ"ל] דאסור להעלותה בידיים, וכתב דמשמע דאע"ג דאיכא צער בעלי חיים אסור, דאין לנו לדמות גזירות חכמים זה לזה דיש דברים שהעמידו אפי' במקום כרת. אולם פשוט דמותו לומר לנכרי להעלותה כדמוכח מסעיף כ' [גבי חליבת פרה בשבת].

אולם בא"ר [ס"ק י"ח] כתב לחלוק על המג"א וז"ל: צער בעלי חיים וכו' - ולכן אם אי אפשר ע"י כרים וכסתות מותר להעלותה בידיים שגם זה אינו אלא איסור דרבנן [שלטי הגיבורים נא ע"א אות ג ורי"ז ומ"ה], וכן כתב הב"ח סוף סימן ש"ח. ולפ"ז נראה לי מה שכתב הרמב"ם [סוף פכ"ה] דאסור להעלותה בידיים, היינו כשאפשר ע"י כרים וכסתות, לאפקי ממג"א (ס"ק י"א) שלא הבין כן ואישתמיטתיה כל דברי הגדולים הנ"ל.

ובמשנ"ב [ס"ק ע"ג] כתב וז"ל: אבל אסור להעלות בידיים דכל בעל חיים הם מוקצים, ואע"ג דאיכא צער בעלי חיים אסור דאין לנו לדמות גזירות חכמים זה לזה [מ"א ותו"ש שכן מוכח ברמב"ם], ועיין בא"ר שהביא דיש פוסקים שמקילים להעלותה בידיים אם א"א ע"י כרים וכסתות.

והנה במג"א [ס"ק י"ב] כתב דבתשובות הרמ"א [ס"י ע"ט השני] מבואר דשרי לומר לעכו"ם להמרות האוונות פעם אחת ביום משום צער בעלי חיים דאין יכולים לאכול, ומשמע שם דאי ליכא עכ"ם שרי ע"י ישראל משום צער בעלי חיים, וטוב לעשות ע"י קטן. עכ"ד.

וצ"ב אמאי התייר הכא המג"א ולא אסר משום טלטול מוקצה אחר שהוא גופיה הביא בס"ק הקודם לזה את דברי הרמב"ם דאסור להעלות הבהמה בידיים אע"ג דאיכא צער בעלי חיים.

ובאמת כבר עמד בהז הזעק"א [בהגהותיו שם] וכתב דאולי ל"ל דמיירי היכא דאין צריך ליקח האוונות ולטלטלה רק שמונה האוונות במקומה והוא מכניס האוכלים לפיהן, והכי משמע לישנא דרמ"א בתשובה שכתב שאין כאן מלאכה רק עובדא דחול.

וכיוצ"ב יש להעיר על דברי המשנ"ב דאע"ג דבס"ק ע' הביא את מח' המג"א והא"ר לענין להעלות הבהמה בידיים, מ"מ בס"ק ע"א הביא בסתמא דברי המג"א דאי ליכא אינו יהודי שרי להמרות ע"י ישראל משום צער בעלי חיים, ולא כתב לבאר דהיינו דוקא בדליכא משום טלטול מוקצה, וע"כ צ"ל דסמך על דבריו הנ"ל דהיינו דוקא בדליכא משום טלטול מוקצה.

[ובאמת הא"ר גופיה [ס"י שכ"ד ס"ק י'] החמיר בההיא דינא, ואחר שהביא דברי המג"א כתב דהוא אומר דמשמע בתשובות הרמ"א שם להחמיר ע"י ישראל.

והמשנ"ב אע"ג דבס"י ש"ה ס"ק ע"א הביא דברי המג"א בסתמא מ"מ בס"י שכ"ד ס"ק כ"ז אחר שהביא דברי המג"א כתב דהא"ר ס"ל לאסור וכדעת המהרש"ל, וכן החמיר בזה בנת"ב חיים, וכן משמע בח"י המאירי והר"ן כדעת האוסרים.]

והנה במשנ"ב ש"ב [ס"ק ו'] גבי ההיא דינא דמיירי שם המחבר דאם אכלה כרשיני הרבה ומצטערת דיכול להריצה בחצר כדי שתייגע ותתרפא, כתב דאסור לעשות בשבילה שום

